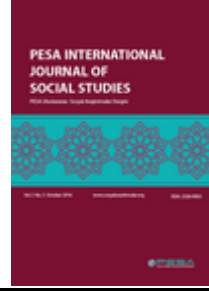

**PESA INTERNATIONAL
JOURNAL OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

October 2016, Vol:2, Issue:3 Ekim 2016, Cilt:2, Sayı 3
e-ISSN: 2149-8385 p-ISSN: 2528-9950
journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**Ahmet Mithat Efendi'de 'Aşk', 'Sevda' Kavramları Çerçevesinde İktisat
Algısı ve Protestan Ahlakı**
**Within Conceptual Framework of 'Love, Melancholy' by Ahmet Mithat
Efendi; The Protestant (Ethic) Values and Perception of Economics**

Hilmi UÇAN

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mhucan@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 8 EKim 2016
Kabul 11 Ekim 2016

Anahtar Kelimeler:

Ahmet Mithat Efendi, Batı Uygarlığı,
Çalışma, Bürokrasi

© 2016 PESA Tüm hakları
saklıdır

ÖZET

Ahmet Mithat Efendi, yaşadığı dönemde çağdaşı olan edebiyatçılardan çalışma alanlarıyla, karakteriyle, bilgi ve becerisiyle bize farklı bir portre sunar. Herkesin Abdülhamit düşmanı olduğu bir dönemde o 'Abdülhamitçi'dir; yaşadığı yıllarda siyaseten 'özürlü'dür, kabul görmez. Çok okuyan, çok yazan, gazete ve matbaası olan bir edebiyatçımızdır; birçok gazete çıkarır. Karakter olarak, gazete okuyan bir arabacıyı görünce sevinen; kızarsa, kızdığı adamı dövebilecek bir kişiliğe sahiptir.

Ahmet Mithat Efendi 'çalışma' kavramını 'aşk' kavramıyla eşitler. 9 Mart 1294 tarih ve 866 sayılı Vakit gazetesinde yayımladığı özel bir maddeye Sevdâ-yı Sa'y ü Amel başlığını koyar. Daha sonra bu yazıda eksiklikler görür. "Besbelli gazete bendleri o kadar amik bir fikir ve o kadar büyük bir dikkatle yazılmadığı için mezkûr bend'e muahharen" kendisinin de beğenmediği "birtakım noktalar derc" etmiş olduğunu düşünür (A.M.Efendi, 2016: 2)1. Aynı konu çerçevesinde bir kitap çalışması yapar, Sevdâ-yı Say ü Amel adında bir kitap yazar. Bu madde birtakım devlet memurlarının işten çıkarıldığı bir zamanda kaleme alınmıştır. Batı kapitalizminin temellerinde yer alan 'protestan' ilke ve sloganlara kendi uygarlığımızdan deliller getirmeye çalışması, bürokrasi eleştirisi açısından da ilginçtir.

Bu yazıda Ahmet Mithat Efendi'nin geri kalmışlığımız hakkındaki düşüncelerine; 'Hâce-i Evvel'in o günün aydınının Batı uygarlığından ne kadar etkilendiğine, bürokratik hantallığa dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 8 October 2016
Accepted 11 October 2016

Keywords:

Ahmet Mithat Efendi, Western
civilization, Work, Bureaucracy

© 2016 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Ahmet Mithat Efendi, when compared with his contemporaries in literary domain, presents a different portrait with his distinguished characters, knowledge and skills. When it was the time, for almost everybody, of Antagonisms against Abdülhamit, he was he was the pro-Abdülhamit figure; He was considered as 'politically handicapped' and was not welcome during his life-span.

He was a well-read, prolific writer who owned a printing press house and published several of his own newspapers. He was a man of eccentric personality who displayed peculiar behaviors such as becoming overjoyed with the sight of a cart-horse-driver reading a paper as well as kicking down a man whom he felt furious about.

Ahmet Mithat equals the concept of work with that of Love. In one of the issues of the paper (866) Vakit (Time) dated March, 9, 1294 he made a

speacial entry with the title Sevda-yı Sa'yü Amel(Love of work).He noticed, later on, some missing and deficient points in the article and explains and accepts 'having seen the above-mentioned part of the article which comprised obviously of unclear and indifferent mode of work which he could not approve of.He thinks, by doing so, he made somethings clear (A. Mithat Efendi, 2016:2).He also exerted some efforts for a book on similar topic.He wrote a book titled Sevdâ-yı Say ü Amel (Love of Work). This entry coincides with the time when some of the state personnel was removed from their office. While trying to interpret protestant mottos in western Capitalism, his ideas are significant in that he tried to pick up some evidence from our own civilization specifically in terms of bureaucratic criticism. In this study, points of focus are on the ideas of Ahmet Mithat Efendi as to why we fell behind, how intelligentsa of the time were influenced by western civilisation and bureaucratic unwieldiness.

Giriş

Ahmet Mithat Efendi, yaşadığı dönemde çağdaşı olan edebiyatçılardan çalışma alanlarıyla, karakteriyle, bilgi ve becerisiyle bize farklı bir portre sunar. Herkesin Abdülhamit düşmanı olduğu bir dönemde o 'Abdülhamitçi'dir; yaşadığı yıllarda siyaseten 'özürlü'dür, kabul görmez. Çok okuyan, çok yazan, gazete ve matbaası olan bir edebiyatçımızdır; birçok gazete çıkarır. Karakter olarak, gazete okuyan bir arabacıyı görünce sevinen; kızarsa, kızdığı adamı dövebilecek bir kişiliğe sahiptir.

Ahmet Mithat Efendi 'çalışma' kavramını 'aşk' kavramıyla eşitler. 9 Mart 1294 tarih ve 866 sayılı Vakit gazetesinde yayımladığı özel bir maddeye *Sevdâ-yı Sa'y ü Amel* başlığını koyar. Daha sonra bu yazıda eksiklikler görür. "Besbelli gazete bendleri o kadar amik bir fikir ve o kadar büyük bir dikkatle yazılmadığı için mezkûr bend'e muahharen" kendisinin de beğenemediği "birtakım noktalar derc" etmiş olduğunu düşünür (A.M.Efendi, 2016: 2)¹. Aynı konu çerçevesinde bir kitap çalışması yapar, **Sevdâ-yı Say ü Amel** adında bir kitap yazar. Bu madde birtakım devlet memurlarının işten çıkarıldığı bir zamanda kaleme alınmıştır. Batı kapitalizminin temellerinde yer alan 'protestan' ilke ve sloganlara kendi uygarlığımızdan deliller getirmeye çalışması, bürokrasi eleştirisi açısından da ilginçtir.

Bu yazıda Ahmet Mithat Efendi'nin geri kalmışlığımız hakkındaki düşüncelerine; 'Hâce-i Evvel'in o günün aydınının Batı uygarlığından ne kadar etkilendiğine, bürokratik hantallığa dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

1. Girişimci Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi

Ahmet Mithat yayıncılık dünyasında bir 'müteşebbis'tir. 1871 yılında, daha 27 yaşında iken kendi matbaasını kuran bir girişimcidir. Onun çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi basın tarihimizin en uzun soluklu gazetesidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin yazı hayatında amacı toplumu eğitmektir, insanlara okuma alışkanlığı kazandırmaktır. Onun çalışkanlığında bütün edebiyat tarihçileri hemfikirdir. Gazetelerini tek başına dahi kendi yazılarıyla doldurabilir. Bu nedenle ona '100 beygir gücünde yazı makinesi' denilir; 'Hâce-i Evvel'dir. 200den fazla eseri olan, gazetesinde yazı yazarlara en yüksek telif ücreti veren bir gazetecidir. 'Efendi Baba' lakabı da ona bu yüzden verilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi muhalif, "uzun yıllar siyaseten kabahatli bulunduğundan dolayı gözden" (Esen, 2014: 10-11) düşmüş bir Osmanlı aydınıdır. Herkes onu sevmez. Servet-i Fünûncular Ahmet Mithat Efendi'yi sevmezler ve saygınlığını zedelemek için ellerinden geleni yaparlar. Tefik Fikret onun için *Timsal-i Cehalet* adlı bir şiir yazar. Rodos'a sürgüne de gönderilir. 3 yıl Rodos'ta sürgünde kalır. 'Hâce-i Evvel' lakabı ile bilinen Ahmet Mithat Efendi "bütün ömrünce öğretmek için öğrenecektir. Her gittiği yerde ev ve mektebi beraber düşünecektir (Tanpınar, 2001:448). Bu adada da Medrese-i Süleymaniye adlı bir okul açar. V.Murat'ın affıyla 1876 yılında İstanbul'a döner. Af çıkmasına rağmen öğrencilerinden hemen ayrılmaz. Dönemi bitirdikten sonra İstanbul'a geri döner. Sürgündeki anılarını *Menfa* adlı eserinde anlatır.

Ahmet Mithat Efendi kör bir Batı hayranı da değildir. Alafrangalığa karşı halkı uyarır. Dönemin birçok aydınının tersine aşağılık duygusu yoktur ve aşağılık duygumuzun olmaması gerektiğine inanır. Ne var

ki o günün aydınının temel özelliklerinden biri olan sentez arayışı, Batı ile Osmanlı'yı uzlaştırma çabası Ahmet Mithat Efendi'de de vardır. Yazdıklarıyla batılı bir çalışma biçiminin, iktisat anlayışının da öncülerinden olur.

Edebiyatımızın birçok ürünüde olduğu gibi Doğu/Batı karşılaştırması yapan *Felatun Bey ve Rakım Efendi* adlı romanda Rakım Efendi rasyoneldir, "hesaplı adamdır, adı bile bu manaya gelir" (Tanpınar, 2001:458). Rakım; rakam yazan, yazan anlamında bir sözcüktür. Romandaki Rakım, Batılı anlamda çalışkandır, bir iş makinesidir. Çalışır, kazanır, hesabını yapar; paraya odaklı bir hayatı vardır. Kendi geleneğinden izler taşımaktadır ama Felatun Bey'den de çok farklı değildir. "Münasip bir miktar Batılılaşmış bir adamdır" (Moran, 1990: 44). Onun da evinde 'piyano' vardır. Ahlaklı bir kişiliğe de sahip değildir. Hem Felatun Bey hem Rakım Efendi kişisel hazlarının peşindedirler; yanlış birer Avrupa taklitçisidirler; her ikisinin de metresi vardır.

Rakım Efendi'nin bütün arkadaş çevresi azınlıklardandır. Tek Türk arkadaşı Felatun Bey'dir. Rakım Efendi'nin, Avrupa'yı taklit eden bir 'züppe' tipi olan Felatun Bey'den başka bir Türk arkadaşı yoktur. Rakım Efendi'yi o günün insanlarından ayıran tek özellik paraya olan bakış açısı ve paranın kullanımınıdır: Çok çalışacak ve dünya lezzetlerini sonuna kadar tadacaktır. *Sevda-yı Sa'y ü Emel* bu tür bir Protestan ahlakının, Kur'an'dan ve Hadislerden, özdeyişlerden örnekler vererek kanıtlanma çabasıdır. Felatun Bey ile Rakım Efendi romanı pozitif aklı öne çıkaran, kalpten çok aklı (ration) önceleyen bir romandır. *Sevda-yı Sa'y ü Amel* de bu romanın kuramsal boyutunu ortaya koyan bir kitaptır.

Rakım Efendi'nin başarısı, onun "opportunist ahlakının" (Tanpınar, 2001:459) başarısıdır. Ahlakı da "kitaba uydurulmuş bir ahlak", (Tanpınar, 2001: 459) batılı bir ahlaktır. **Rakım Efendi gibi bir karakter önerisi, aynı zamanda Protestan bir ahlak önerisidir.** Bu öneride Osmanlı'nın yıkılış dönemlerine kadar ön planda tuttuğu helal/haram kaygısı yoktur. Öneri şudur: Çok çalışmak, tasarruf etmek ve dünya lezzetlerine sonuna kadar tatmak.

2. Bürokrasi Ve Memur Zihniyeti

Ahmet Mithat Efendi memur zihniyetinden uzak bir karaktere sahiptir. Yukarıda adını andığımız bu kitabında memur zihniyetini eleştirir. Ona göre "sevdâ-yı sa'y ü amel erbâbı için hükûmet me'mûriyeti yolu kapalı" olmalıdır. Çalışma aşk ve şevki olanlar için ise memuriyet şevkle, sevinçle "sülûk edilecek bir tarik-ı feyz-i rif'attır" (A.M.Efendi, 2016: 41). Çağdaşı birçok sanatçı devlet kapısından yardım beklerken o ilk fırsatta devlet kapısından ayrılır ve kendi gazetesini çıkarır.

Ahmet Mithat 'sevdâ-yı vatan'ı 'sevdâ-yı hürriyet' ile bir tutar. Ona göre 'amour de travail' denilen 'sevdâ-yı sa'y ü amel' (iş ve çalışma sevdası) "şiddetçe sevdâ-yı vatan ve sevdâ-yı hürriyetten aşağı değildir" (A.M.Efendi, 2016: 4). Bir milletin medeniyet terbiyesi ve ilerlemesi o milletin ahlakı ile ilgili erdemleri de büyütecektir. Bizde çalışma ve iş aşkının olmaması veya eksik olması millî terbiyemizin "mertebe-i kemale" ulaşmamasından; Avrupa'da iş aşkının olması ise "oralılar ahalisinin bizden ziyade terbiye görmüş olmasından neşet" (A.M.Efendi, 2016: 5) etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi bu tespitlerinden sonra çalışma ve iş aşkı ile ilgili ayet ve hadislerden deliller gösterir. Çalışma ve iş aşkını öven "âyât-ı celfile ve ehâdîs-i nebeviye ve kelâm-ı kibardan her birerlerini altun suyu ile levhalara yazarak" (A.M.Efendi, 2016: 6) gözümüzün önünden ayırmamız gerektiğini düşünür. İnsan için 'semere-i sa'yinden başka bir şey yoktur'; 'kâsib Allah'ın mahbubudur'; 'dünyanın için ebediyyen dünyada yaşayacak imişsin gibi yaşa!'; 'Allah, ittikâ ile çalışanlara hesapsız verir'; "şükür eder iseniz yani elinizdeki nîmetin kadrini takdîr eder iseniz onu artırırım"; "Allah işlerinizde size de tevfiik vericidir"; 'talep edenler yani çalışanlar bulurlar yani nâil olurlar' vb. ayet ve hadisleri de delil olarak gösterir. Ona göre insan zihnini ve gözünü bu ilahî buyruklardan ayırmazsa daha kârlı çıkacaktır. Atasözlerinden de konu hakkında örnekler verilir: 'Merâmın elinden bir şey kurtulmaz'; 'çığnemenen yutulmaz'; 'kime lazım ise ekmek ona lazım emek.'

Avrupa'da sevdâ-yı sa'y ü amel insanların yüreklerine işlemiştir. A.Mithat bizde bu düşüncenin gelişmemesini de göçebelige bağlar. Son zamanlara gelinceye kadar "belki birçok yerlerde köy ve kasaba ve şehir ahâlilerimiz" bile toplumsal şartlar açısından "bedevilerimizden hemen pek de farklı değil"dirler (A.M.Efendi, 2016: 11). A.Mithat Efendi'nin gelişmemişliğimizi 'göçebelige bağlaması yanlıştır. Eğer bu kabul edilecekse Osmanlı'nın yükseliş devri açıklanamaz.

Batı'da birey vardır; tek başına insan vardır. Modernitenin son hedefi, insanı birey hâline getirebilmektir. Batılı insanın yarını yoktur. Günübürlük ve kendisi için yaşar. Batılı insan için 'bir başkası' yoktur, kendisi vardır. Çıkarların çatıştığı yerde sadece kendi çıkarını dikkate alacaktır. Ahmet Mithat Efendi Batı'da insanların haftalık, aylık alış veriş yaptıkları bir yerin olmadığını söyler. Sözelimi onlarda bizde kurulduğu gibi semt pazarları yoktur. Günübürlük alışveriş yaparlar. "Mütemeddin olan yerlerde her gün lâzım olan erzâk yine o gün alınır. Ya İstanbul içindeki pazar yerlerine ne buyursunuz?" (A.M.Efendi, 2016: 13). Bu yerler âdeta birer "panayır"dır.

'Ev' ve 'mekân'; yerliliğin, yerleşmenin önemli bir göstergesidir. Batı'da ev, bir otel işlevi görür. Bizde ise 'ev' sözcüğü ile felsefe yapılır; 'ev' bir metaforudur. Evlenmek, yuva kurmak, ev açmak, ev bozmak, evde kalmak, evdeki hesap/çarşıdaki hesap, eve çıkmak, evlerden ırak, evlere şenlik.. Yahya Kemal için Paris'ten dönüş 'eve dönüş'tür; 'ev'den ayrılma bir yok olma, bir kaybolmadır. Bizim toplumumuzda herkes bir 'ev' sahibi olmak ister. Paris'te ise "ev yoktur. Büyük kentlerin oturanları, üst üste konmuş kutuların içinde yaşar" (Bachelard, 1996: 54). Adorno da Batı'daki evleri kutulara benzetir. Ev, "içlerinde yaşayanlarla hiçbir bağlantısı olmayan yaşama kutularıdır" sadece; oteldir. Eski evlere gelince, bu "evler, eski konserve kutuları gibi kullanılıp atılacak şeylerdir artık" (Adorno, 2009: 42). Ev bizde açılan değil, kapanan bir metaforudur. Eve 'girilir', 'sığılır', panayır ise herkese açık bir 'sergi'dir. Bizde ev, daha iyi yaşamının mekân olarak ifadesidir. 'Evlenmeyen' sözcüğünün, 'evde kalmış', 'evsiz barksız deyimlerinin duygusal değerleri olumsuzdur. Ev bir hayaldir, herkesin rüyasıdır ve huzur bulunan yerdir.

Ahmet Mithat çok çalışmayı ve tasarrufu önerir. İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'den gelip de "a'mâl-i süfliyede" çalışanların dahî kendilerini (nâmerde muhtaç olmayacak ve yüzüsu dökmeyecek suretle) besledikten mâdâ hatta sılalarına gittikleri zaman memleketlerine götürmek üzere bit-tasarruf para dahî" (A.M.Efendi, 2016: 16) artırdıklarını söyler. "İstanbul cemaat-i müslimesi"nde ise "sa'y ü amelî mefkûdiyetine hüküm" edilebilir" (A.M.Efendi, 2016: 15). Avrupa'dan, Amerika'dan, İran'dan "çâr-ı aktar-ı âlemden sa'y ve amel erbâbı gelir İstanbul'da" yaşar. Rum, Ermeni Bulgar, Yahudi, bunlardan hiçbiri, hiçbir zaman o "nefis İstanbul'da (...) hazîne-i devlete hemen asla müracaat" etmezler ve alınlarının teriyle geçinir giderler. Bunun daha da ötesinde bu insanlardan hiçbiri "bir hâl-i nağihâni zuhûriyle aç kalabileceği ihtimâlini bile" (A.M.Efendi, 2016: 16) akıllarına getirmezler. Ne var ki bizim bürokrasimizde "kendi maişetini, kendi hizmetine ihtiyaç dahî olmadığı hâlde devlet ve millete bâr eylemek" (A.M.Efendi, 2016: 17) isteyen birçok insan vardır.

'Sevdâ-yı sa'y ü amel' insana mutluluk verir. Ahmet Mithat aşk ile 'iş aşkı'nı aynı terazide tartar. Şöyle der: "Sevdâ-yı sa'y ü amel erbâbı için matlûbuna vâsıl olmak aşk erbâbı için ma'şûkuna vusûl bulmaktan asla farklı bir şey değildir" (A.M.Efendi, 2016: 19). Daha sonra da şöyle bir soru sorar: "Bu dünyada aşksız yaşanır mı?" (A.M.Efendi, 2016: 24).

Tembel kişiler için de A.Mithat şöyle diyecektir: "Adam var ki karşısına perileri dahî getirseler yüreği bile kıvılcıkmıyor. Bir perî- çihreye mukabil meşe kütükleri hiss-i sevdâ ile çatlayıp bayılacak diye hüküm verilmeye takarrüp edildiği hâlde o adamın yüreği mütehasşis bile olmuyor" (A.M.Efendi, 2016: 20). Çalışkan kelimesi, Ahmet Mithat'a göre "aşık-ı say ü amel" demektir.

Ahmet Mithat iki insan arasında bir karşılaştırma yapar. Bunlardan biri "alesseher sa'y ve amel mahalline müsâra't eden işçi"dir. Diğeri ise "bütün geceyi baloda" geçiren, "sabahleyin balodan çıkıp hâbgâhına giden bir "safâ-perver"dir. Ama Avrupa'da da "sa'y ü amelî kendisine zînet addeden adamlar bulunduğu, hem de pek çok bulunduğu gibi sa'y ü amelî nefisine hakaret addeyleyen kibarlar dahî vardır" (A.M.Efendi, 2016: 21-22).

Ahmet Mithat'a göre, insan tembel ise, nefesine düşkünse, bir 'tenperver' ise bu insanın kendine hayrı yoktur. Kendine hayrı olmayan bir insanın da, insanlığa bir hizmeti ve hayrı olmayacaktır. Ahmet Mithat insanın ne yaptığına bakar; ne kadar çalıştığına bakar. İnsan çalışmazsa yaşamın da bir anlamı yoktur. Ahmet Mithat "sevdâ-yı sa'y ü amelden ârî ve berî olarak yaşamakta bir zevk" (A.M.Efendi, 2016: 23) olamayacağını söyler. Hatta bir adım daha ileriye giderek aşk'ın bile Sevdâ-yı sa'y ü amel kadar insanı eğlendiremeyeceğini düşünür, şöyle der: "Sevdâ-yı sa'y ü amel kadar insanı aşk dahî eğlendiremez" (A.M.Efendi, 2016: 24). Kadim gelenekte 'ışk'a öncelik verilirken modern dünyada çalışmak önemlidir ve günümüzdeki 'aşk' ile kadim gelenekteki 'aşk' farklı anlamlar içerir.

Kadim gelenekte aşk kavramında ontolojik bir sorgulama vardır; aşk'ın ontolojik bir değeri vardır. Varoluşla çok yakından ilişkilidir. Allah'ın sıfatlarından biri 'Vedûd'tur. Vedûd; yarattığı varlığın gönlüne sevginin, 'aşk'ın tohumunu atan demektir. Aşk, yüce bir duygu olarak anlaşılmadıkça güç ve adalet kavramları da açıklanamaz. Hakikat arayışı aşk üzerinden yapılır. İrfan, aşk ile ilişki içinde olan bir kavramdır; 'bilmek' değil 'tanımak'tır. 'Tanımak' ise 'bilmek'ten daha derin bir anlama sahiptir. Günümüzde aşktan, daha çok 'haz' ve tinsel zevkler anlaşılır. İnsan olmanın en özgün karşılığı aşktır. Batı'da J.Calvin, M.Luther gibi reformistlerin başlattığı 'çalışma aşkı', çok çalışma emri, en zengin olanın, çok çalışanın en iyi dindar olduğu vurgusu, ancak çok çalışılırsa bir hazza, bir mutluluğa ulaşılabileceği liberal ve kapitalist anlayış Tanzimat aydınını da çok etkilemiştir.

Dünyanın neresinde olursa olsun, çalışmayan insan, isterse 'Frençistan'da olsun, Ahmet Mithat'ın eleştirisinden kurtulamaz. Batı'da Ahmet Mithat'ın 'kibar' dediği çalışmayan insanlar da eleştiriden nasibini alır. Bu insanlar 'haydi bezik oynayalım, oyun oynayalım' derler; 'niçin' diye sorulunca da 'pour tuer le temps' (vakit öldürmek için) derler. "Bunlar vakti öldürmek istiyorlar. (...) Vaktimize kast edip öldürmek kendi hayatımıza kast edip öldürmek demek değil midir? Bunlar vakti niçin öldürüyorlar?" (A.M.Efendi, 2016: 25). Bu kibarlar, gündüzün neredeyse dörtte üçünü uykuda geçirirler. Uyandıktan sonra "bunların ellerini yüzlerini yıkaması saçlarını tarayıp sakallarını traş etmesi ve hele giyinip kuşanması tersâne umûru gibi bir şey"dir (A.M.Efendi, 2016: 27).

Ahmet Mithat bu tip insanları ironik bir dille eleştirmeye devam eder. Böyle bir yaşama sahip bir kişinin "kaç saatte taâm edeceği tafsîle muhtâc bir keyfiyet değildir. Ondan sonra gece sabahlara kadar vaktini tiyatrodan ya baloda ya sevdiği madamın mülâzemetinde veyahut kumar oynamakta geçirip yorgun, baygın olduğu hâlde sabahleyin yatağına kendisini" (A.M.Efendi, 2016: 27-28) zor atan bir adamdan da hayır gelmeyecektir. Ona göre tembel insan, yoksul insan intiharı bile düşünür. Çalışan insanda bir yaşama sevinci vardır. Vakit öldürme niyetinin yansıması olarak Avrupa'da yoksulluk ve fakirlikten, işsizlikten dolayı canına kıyanların Avrupa'da sayılarının arttığını söyledikten sonra Ahmet Mithat şöyle der: "Lâkin işiyle meşgûl ve meşgûliyetiyle mes'ûd olanların başka bir sebep-i hâricî olmaksızın ömürlerinden bıktıklarına dâir hiçbir misal görülmemiştir" (A.M.Efendi, 2016: 26-27).

Çağımız gösteri çağıdır. Ahmet Mithat Efendi'nin eleştirdiği insanlar da gösteriş düşkünüdür. Başkalarının güzellikleriyle uğraşır. Başkalarının sahip olduğu atların, arabaların, yedikleri yemeklerin güzelliklerini sayarlar dökerler. Bunların Paris'te kimsede olmadığını konuşurlar. Avrupa'daki bu kibarların "şarap cihetinde dahî bütün Avrupa'nın birincisi olup güzel giyinmekte kuşanmakta dahî emsâli yoktur derler." Bu hâlleri bir kişinin "muhsenâtı olmak üzere" (A.M.Efendi, 2016: 28) sayarlar dökerler.

Bu kişilerin daha çocukluklarında kendilerine "mükemmel hocalar ta'yîn kılınmış"tır. Bu nedenle eğitimleri de başkalarından çok daha "yolunda"dır. Resim yapmak, müzik eğitimi almak, piyano çalmak da bu insanların süsü ve eğlencesidir. Fakat bu kişiler tahsillerini bitirirler, sefahat âlemine dalarlar. Bu nedenle öğrenimlerini 'sevdâ-yı sa'y ü amel' ile daha faydalı ve verimli hâle getirenlere çok nadir rastlanır. Böyle olunca bu kişilerin tahsilleri de "kendisine elbise i'mâl eden terzinin hüneri gibi hocasına mahsus bir şeref olmaktan başka" bir anlam ifade etmeyecektir. (A.M.Efendi, 2016: 29). Bu kişilerin malı mülkü çok olsa da, çalışmaya ihtiyaçları olmasa da "cemiyet-i medeniyenin istediği" hizmetler için" çalışmaya özen göstermelidirler. Tam tersine bu karakterdeki insanlar, bu "kibar-zâdegân yalnız her yapılan şeylerin beğenilmeyecek olan cihetlerini muâheze etmeyi ve bu sûretle bütün erbâb-ı sa'y u himmeti istihzâ eylemeyi kendilerine vazife" (A.M.Efendi, 2016: 30) edinmiş kişilerdir.

Ahmet Mithat Efendi bir taraftan bu tembel kibarları eleştirir, diğer taraftan "amele"lerin çalışkanlığını över, onların mutlu insanlar olduğunu söyler. Ahmet Mithat Efendi'nin betimlediği amele kuru ekmeği ile peynirini, soğanını yer, üzerine "yarım okka" suyunu içer, sigarasını "tellendirir", uzanır, "kemâl-i aşk ve şevkle şarkı" söylemeye başlar. Bu amelenin yediğini hazmettirmek için rakı içmeye de ihtiyacı yoktur; likör ve konyak da istemez. Dinlemek için bir piyanocu ile bir şarkıcı lüzumunu bile aklına getirmeyiz. Neşelidir, midesi kuvvetlidir. Kendi söyler kendi dinler. Sonra da "bir âlâ derin uykuya varup ertesi sabah için dahî kuvvetini tazeler" (A.M.Efendi, 2016: 30-31).

Amele örneğinden sonra Ahmet Mithat bir esnafı, bir çiftçiyi çalışkanlığın sembolü olarak örnek gösterir. Bu esnaf, evde bekleyen çocuklarını sevindirmek için çalışır, para kazanır. Karısı kendisini kapıda güler yüzle karşılar. Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu kadınlar Batı'daki "Leydi"lerden daha

iyidir; kocasından başka hiçbir kimsede gözü yoktur. Ahmet Mithat esnafın mutlu olduğunu, şükür ehli olduğuna inanır, yüksek sesle şöyle der:

“Herif mes’üddür mes’ûd! Hem bu esnaf öyle âdî amele gibi düşünmez de değildir. Oldukça filozoftur da. Bu mes’ûdiyeti bit-takdir Allah’ına şükürler de ediyor. İşte yatağına da uzandı yattı. Yarın sabah aleş-şafak yine işine gidecektir” (A.M.Efendi, 2016: 31-32).

Ahmet Mithat’ın düşlediği çalışma ortamında çiftçi de iyi çalıştığı için son derece mutludur. Bu çiftçi akşamüzeri hayvanlarını karşılamaya çıkar. “Hergelesi” vardır, koyunları, keçileri, sığırları vardır. Bu hayvanların hepsinin bir ismi vardır; isimleriyle onları çağırır; kendi çocukları gibi onları sever, okşar. Bazılarını da öper. Bu dama, çiftliğinin babası, hâkimi, padişahı, her şeyidir. Hiç işi olmaz ise ava gider, balığa gider.

Ahmet Mithat amele, esnaf, çiftçi örneklerinden sonra çalışmayı şu cümlelerle kutsar: Bir insanın kendisinde “sevdâ-yı sa’y ü amel olmadıktan sonra insan çiftliğe değil bir kazaya, bir vilayete sahip olsa yine esnemekten başka vakit geçirecek bir meşguliyet bulamaz” (A.M.Efendi, 2016: 33). Çalışan insanın bir şan kazanacağını, bu şanın da bir zevki olduğunu söyler. Batı’dan da bu tür çalışan insanlardan örnekler verir; Gutenberg ve Voltaire’i örnek gösterir:

“Dünyada şan kazanmak bir zevk midir değil midir? Mesela bir Kristof Kolomb gibi bir Gutenberg gibi nâm sahibi olmak lezzetli bir şey olduğu inkâr olunur mu? Nasıl inkâr olabilir ki bu şan insan için bir hayat-ı ebedî demektir. Hayat ne kadar lezzetli ise o şân o nâm dahî o kadar lezzetli”dir. “Bugün ‘Voltaire!’ denildiği zaman hâlâ insan, yüreğinde bir hürmet hissini uyandırdığını görüyor. Ya acaba bu âdemler o derece şan ve şerefi nasıl kazanmışlar? Sa’y ü amele husumetle mi? Ebnâ-yı beşer onlara karakaşlarına kara gözlerine hürmeten mi t’zim etmiş? Yalnız sa’y ü verzişle onlar bu derecât-ı âliyye vâsıl olmuşlar. Hem de sa’y ü verzişe âşık olarak her şeyi o yolda fedâ etmişler” (A.M.Efendi, 2016: 33-34)

Örnek gösterdiği bu insanlar öldükten sonra ölmezler; ölümü bir bela olarak değil bir nimet olarak görürler; insanların gönlünde öldükten sonra da yaşayacaklarını bilirler. Kemal mertebesine öldükten sonra ulaştıklarını düşünürler. Ardından da şu soruyu sorar: dünyada bundan büyük lezzet olabilir mi?” (A.M.Efendi, 2016: 35). Ahmet Mithat Efendi’ye göre ‘sevdâ-yı sa’y ü amel’in aşk gibi bir lezzeti vardır; bu lezzeti ancak tadanlar bilir.

Devlet erkânına da II.Abdülhamit’in ağzından aynı ‘sevdâ’yı önerir:

“Dünyada benim devlet ve milletim hıdemâtı yolunda çalışmaktan başka hiçbir zevkim yoktur. Zevki başka yerde aramaya zâten ne hâcet vardır? Bir hükümdâr için tebeasını mes’ûd etmeye çalışarak bu mesâisi ile tebeasının teveccüh ve âferînini kazanmaktan büyük mükâfât olur mu? Her zevk her safâ asılsızdır. Cihânda tahsîn ve âferîn-i umûmîye mazhar olmaktan büyük hiçbir mükâfât ve onun zımnındaki safâdan başka hiçbir safâ yoktur. Çünkü bu safâ ebedîdir” (A.M.Efendi, 2016: 37).

Ahmet Mithat Osmanlı/İslam uygarlığında, hiçbir zaman Batı’da Orta Çağ’da olduğu gibi bir esaretin, köleliğin olmadığına inanır. Bizde vatan sevgisinin, özgürlük duygusunun çok yüksek düzeyde olduğunu düşünür. Ancak eksik olan bir şey vardır: O da ‘sevdâ-yı sa’y ü amel’dir. Eğer bu sevda ateşi bizde yakılacak olursa “devletçe bir tenkîhâta kıyâm edildiği zaman yeis ve fütûra düşenlerin mikdârı da” (A.M.Efendi, 2016: 40) azalacaktır.

Ahmet Mithat Efendi çağımız bürokrasisinin önemli hastalıklarından kayırma, liyakatsiz olanın devlet memurluğuna alınması, hak edilmeyen imtiyaz ve istismarla bir yere gelenlerin rahatsızlığına dikkat çeker. Kayırılarak devlet memuru olanların ücretlerinin düşürülmesinden çok ücretleri düşürülenlerden çok, kayırılarak işe giren insanlara acıyarak bakar:

“Âlemde yürek yakacak bir şey var ise şu bîçârenin hâlidir ki sa’y ü amel sevdâsından mahrûm olmakla beraber kendi sevdâ-yı tenperver ise muktediyâtını da tesviye edecek servet-i mevrûsesi olmadığından kayırılmak mecburiyetiyle bin tarafa başvurmuş ve nihâyet beş altı yüz kuruş maâşla bir işe geçebilmiştir. Evvelâ bu bîçârenin kazandığı akçe erbâb-ı cidd ve ihtimamdan âdetâ beşinci sınıftan bir amelenin kazandığı paraya müsâvîdir. Sâniyen âb-ı rû mukâbilinde aldığı bu ücretin de devam ve bekâsından emîn olamayarak yüreği dâimâ rahatsızdır. Bu hâl gerçekten acınacak bir hâldir. Hele sevdâ-

yı sa'y ü amel erbâbı buna o kadar acır ki ıztırâbın o derecesi bu felâket-i tenperverinin sahibinde dahî bulunamaz" (A.M.Efendi, 2016: 40).

Ahmet Mithat Efendi geçim kaygısıyla devlet kapısında çalışmayı hoş karşılamaz. Tersine, ona göre, özel teşebbüste başarılı olacak birisi devlet kapısına asla yaklaşmamalıdır. Devlette çalışarak zengin olunamayacağını bir memurun aylık gelirini hesap ederek ortaya koyar. Devlette çalışmak istenirse bu, ancak vatan sevdasıyla olmalıdır. Bu noktada iş ve çalışma aşkı ile vatan sevdası birleşmesi gerekir. Devlet kapısına ancak vatan aşkı ile yaklaşılabilir. Bu aşkla hareket edenler kendi menâfi-yi şahsiyelerinden ziyâde menfaat ve saâdet-i vatani aradıkları için işte bu aşk-ı vatanla o yola sülûk ederler" (A.M.Efendi, 2016: 42).

Ahmet Mithat Efendi devlet kurumlarına yüklenmeyi değil, özel teşebbüsü önerir. İnsanların, özellikle müteşebbis ruhlu insanların fabrikalar kurabileceğini, maden ocakları açıp işletebileceklerini, bir şirket, bir seyahat şirketi, "bir umûr-u maliye bankası" kurabileceklerini, "şimendifer" yapabileceklerini söyler. "İffetli" bir memurun milyonlar kazanan, mal mülk sahibi olmasının mümkün olmadığını; ama özel sektörde ise zengin olunabileceğini düşünür: "Her zaman isbât olunabilir ki iffetli olan me'mûrlar içinde milyon sahibi olanlar ma'dûm kabîlinden olan nâdirâtan kalmış ve şu sayılan yollar ile birkaç kere milyona sahip olanlar ise pek çok görülmüştür" (A.M.Efendi, 2016: 44).

Bunun gerçekleştirilebileceğini yine Avrupa'dan örnekler göstererek kanıtlamaya çalışır. Avrupa'da sözgelimi bir Rotschild, bir Krupp vardır. Ona göre bu işleri, Rotschild ve Krupp'un yaptıklarını, Avrupa'da yapılanları gözde büyütmek, abartmamak gerekir. Herkes çalışırsa bunu yapabilecektir. Üstelik bu kişiler, "merak etmeyiniz, öyle büyük büyük silsilelerden değildirdir. Birisi bir trampacı Yahudi'nin oğlu diğeri de bir demirci ustasının çocuğudur" (A.M.Efendi, 2016: 44).

Ahmet Mithat Efendi günümüzdeki 'devlet hantal; devlet özel sektörden çekilmeli; devlette 1 kişinin yapacağı işi 3 kişi yapıyor; devlet kurumları zarar ediyor; işletmecilik devletin işi olmamalı' ve benzeri eleştirileri Tanzimat döneminde görür. Devletin boş oturarak zaman geçiren memurlara para vermek zorunda olmadığını istihza ile dile getirir:

"Hazîne-i devlet her zaman ol miktâr ma'âşî kalem odasında esnemek için vermez. Her zaman sekiz tane kâtiple idâre olunacak bir kaleme seksen tane tembel doldurmaz. İnsanda sevda-yı sa'y u amel hevesi inbisât edip bulunduğu işte şevk ü gayretle çalışmadıktan sonra nerede olsa boştur. Bir dükkânda bulunursa mutlaka beceremeyerek iflâs eder. Bir me'mûriyette dahî bulunur ise mutlaka muvaffak olamayarak tard olunur" (A.M.Efendi, 2016: 45).

Günümüzde kadının çalışmasını, ekonomik bağımsızlığını elde etmesini, erkeklere minnet borcunun olmaması gerektiğini söyleyen anlayış için ise farklı bir görüş ileri sürer. Bu anlayışın Amerika kökenli olduğunu düşünür. Amerikalı kadınların "bir lokma ekmek için erkeklere minnetdâr" olmamak istediklerini; 'sevdâ-yı sa'y ü amel'i, 'sevdâ-yı zevciyet'in önüne geçirerek "kendi ekmeklerini kendileri kazanmaya çalıştıklarını söyler. Aslında ise kadınların bu konuda erkeklere minnet borçlarının olmayacağını söyler. Zira "arzın hemen her tarafında erkekler kadınların hâmesi ve bakıcısı ve besleyicisi"dirler (A.M.Efendi, 2016: 46). Kadının ekonomik bir sorumluluğu yoktur; Evini geçindirmek, evinin asli ihtiyaçlarını sağlamak erkeğin sorumluluğundadır. Erkek evi ve ailesi için daha çok çalışmalıdır. Bir kadının geçim kaygısıyla erkeğe niyazda bulunması, kocasına karşı duyacağı esaret duygusu "hiçbir vakitte kendisini bir memuriyetle kayırlamak ihtiyacında gören adamın göze aldıracağı zillet ve esaretle kıyâs olunamaz" (A.M.Efendi, 2016: 51).

Kadınlarda bile böyle bir 'sevdâ-yı sa'y ü amel' olduğu hâlde erkek "erkeklik gayretini toplayarak düşünmelidir ki sevdâ-yı sa'y u amele inbisât vermiş olan kadınlar bile ahrârâne bir istiklâl-i ma'îşet ni'metine nâil oldukları halde (...) sevdâ-yı sa'y u amelden mahrumiyet belâsıyla erkeklerin şu ni'metten mahrum kalmaları ne kadar istiğrâb olunacak belki de acınacak bir hâldir?" (A.M.Efendi, 2016: 51). Kadın-erkek insanlıkta eşittirler. Ama Ahmet Mithat Efendi'ye göre Amerikalı kadınların canlarını dişlerine takıp ekonomik bağımsızlıklarını kazandıktan sonra erkeklerden hiçbir farkı olmadığını ileri sürmenin ise doğru olmadığını düşünür. İronik bir dille Amerikalı kadınlara 'aferin' der, erkeklerin durumuna da üzülür.

Ahmet Mithat Efendi halka, hak etmediği hâlde, kayırılarak bir yere gelen kişilere dalkavukluk yapmamalarını önerir. Adama iş değil, işe adam bulmak gerektiğini söyler. Bir kişi bir memuriyete

girecekse, “o işe o adamın lüzumu olduğunu nazar-ı dikkate almak” gerekir. “Bilâ-lüzûm velâ istihkak bir maâş verilmek tavriyla kayırılan zavallı”ların” (A.M.Efendi, 2016: 52) ellerini, eteklerini öpmemek gerekir. El etek öpmek, öptürmekten lezzet almak yerine sevda ile, ‘iş ve amel aşkı’ “ile çalışıp doğruyu söylemek gerekir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi günümüzde de çok konuşulan iş dünyasında, devlet kademelerinde duyulan birçok rahatsızlığı Tanzimat döneminde dile getirir. Tanzimat döneminin ‘kalem’inde görülen sıkıntıların günümüz bürokrasisinde, iş hayatında da devam ettiği söylenebilir. Herkesin haklı ya da haksız bir şekilde devlete sırtını dayamak gibi bir amacı vardır. Devlete sırtını dayayarak zengin olan kişiler, kurumlar da vardır. Duvarlarında “Ya Rezzak” diyen tablolar asılı olan bir uygarlığın mirasçısı olan günümüz insanının bu tutumunda inançla ilgili bir boyutun, bir eksikliğin de söz konusu olduğu dile getirilebilir. Osmanlı’nın çöküşünün nedeni sadece çalışmamak değildir; çöküşün nedenleri daha derinlerdedir.

Toplam olarak inanç, ‘bütün’, göz önünde bulundurulmazsa, insan ‘parça’da kaybolabilir ve birçok hakikat paradoksa dönüşebilir. Anamalcı anlayışın acımasız yasası şudur: Çalışınız, çok çalışınız. Çalışmak elbette gereklidir. Ne var ki çalışan kişi, niçin çalıştığının bilincinde olmalıdır. Batı’daki anamalcılığın kökeninde yer alan J.Calvin, M.Luther gibi Protestanlar da çok çalışmayı önerirler. Bu çalışmayı insanın hazların tatmin etmesi ve toplumsal refah için isterler. Kim çok çalışıyorsa bu kişinin en iyi dindar olduğunu söylerler. Daha çok kazanmak için, toplumsal refahın yükselmesi için parayı faize vermeyi önerirler. Bu anlayışın sloganı şudur: Hırslı olunuz, çok çalışınız. Böylece siz istediğiniz hazları yaşayabilirsiniz ve toplumun refah seviyesi yükselir. Bu hırslı insan bencildir. Batı’da hırstan kapitalizm, hasetten sosyalizm doğmuştur. Bu iki düşünce birbirlerinin ‘anti’leridir; tez değildirlir, antitezdirler ve insanı mutlu edemezler.

Fuzuli “İşk imiş her ne var âlemde, gerisi kıl ü kâl imiş” der. Ahmet Mithat Efendi ‘çalışma’ konusunda iki kavram kullanıyor: Aşk, Sevda. Bazen aşkı sevda ile eş anlamda kullanıyor. Aşk ve sevda sözcüklerini ‘çalışma’ sözcüğü ile birleştirip isim tamlaması şeklinde kullanıyor. ‘Sevda’ ve ‘aşk’ sözcüklerinin anlamlarını iyi kavramak gerekiyor. ‘Sevda’ sözcüğü Farsçada “istek, heves, arzu” anlamlarını içeriyor, ‘aşk’ anlamında da kullanılıyor. Aşk; sadece birini sevmek, onu hayalinde tutmak ve ondan başkasına muhabbet duymamaktır. Aşk’ta sarmaşık anlamı da var. Sevda ise daha çok tutku, aşırı sevgi anlamlarını içerir. Farklı sevgiler vardır. İnsan herhangi bir canlıyı, nesneyi, insan dışında başka bir varlığı da sevebilir, başka bir varlığa da sevdalanabilir. Bu büyük sevgiden, sevdadan vazgeçilebilir, ama âşık sevdiğinden vazgeçemez.

Aşk, çağımızda, diğer gündelik metallerden farklı bir varlık, farklı bir kavram değildir. (Akışkan Aşk adlı kitaba bir bak.) Aşk’ın, bir akıllı telefon, bir residans kadar değeri vardır. Aşk bir meyve, lüks bir araba kadar değerlidir. Araba sevdası olabilir. Ama araba aşkı olamaz. “Âşık olmanın cazibesi büyük ve karşı konulmazdır, ama aynı zamanda kaçamağın çekilmezliğidir” (Bauman, 2008:18).

Anamalcılık aşkı öldürür. Anamalcılığın olduğu yerde aşk yoktur, metres vardır, kapatmalar vardır. İnsan parayı, malı çok sevebilir, bunlara sevdalanabilir. Ama mala âşık olunmaz. Aşk, aklın sınırları dışında gelişen, büyüyen duygusal bir durumdur. Anamalcı anlayış ise akılcıdır, rasyoneldir, bencildir, kişisel çıkarı ve refahı önceler. Aşk; tenperverlik, iki birey arasındaki tensel ilişkiden çok daha farklı bir kavramdır. Aşk, kendisini bir başkasında gerçekleştirir; özveridir, ben değil sen demektir. A.Mithat Efendi ‘sevda’ sözcüğünü doğru bir bağlamda kullanıyor; kitabına Sevdâ-yı Sa’y ü Amel adını veriyor. A.Mithat Efendi “İş ve Çalışma Sevdası”nın ‘aşk’ ile eşit olduğunu da söylüyor. Aşk sözcüğü, sevda sözcüğünün anlamını içeriyor ama iki sözcüğü eşanlamlı görmek yanlıştır. Anamalcı anlayış duyguların yaşanmasına izin vermez. Sözelimi istediğiniz gibi cömert olamazsınız, istediğiniz gibi sevemezsiniz. A.Rimbaud’nun da şöyle bir isyanı var çalışmaya: “Yeniden keşfedilmelidir aşk, bu bilinen bir şey. (...) Kesinlikle mücevher gösterme bana. Kana bulamak isterdim zenginliğimi tepeden tırnağa, çalışmayacağım asla” (Rimbaud, 1991: 74-75).

Osmanlı-İslam uygarlığı 1800’lü yıllardan itibaren yoğun bir ikileme düşer, kendinden şüphe etmeye başlar. Bir tarafta Batı’nın pozitifizmi diğer tarafta kendi inancı vardır. İki arada bir derede kalmışlığın en güzel örnekleri bu dönemlerde gözlenebilir. İslam ile Batı’yı kaynaştırma, birleştirme ve sentez arayışları bu dönemde yoğun bir şekilde işlenir. Ahmet Mithat Efendi de bu tür çelişkileri yaşamış,

düşüncelerini, duygularını kaleme almıştır. Hatta Lamarck ve Darwin'in evrimle ilgili görüşlerinden etkilenmiştir. "Lamarckizmin verileriyle İslami esasları birleştirmeye çalışmış, hatta Kur'an'da, hadiste onlara dayanak" (Tanpınar, 2001: 449) aramıştır.

Sevda-yı Sa'y ü Amel'de de Protestan ahlakı üzerine kurulan Batı çalışma biçimini doğrulamak adına Kur'an'dan ve Sünnet'ten deliller getiriliyor. 'En ok çalışan en dindardır' anlayışına dayanan Protestan ahlakını öneren düşüncelerin izi yoktur diyemeyiz.

Batı'nın teknolojik ilerlemesi karşısında şaşkına dönen Osmanlı aydınının düştüğü çukurlara Ahmet Mithat Efendi'de de düşer. Çalışmanın amacı, aşk'ın tanımı doğru bir şekilde yapılmazsa hayat tanımlanamaz, varlık ve varoluş açıklanamaz. İnsan, aşkı nasıl tanımlarsa, nasıl yaşarsa ona göre bir toplumsal ilişki, bu tanım ve yaşantıya göre dostluk ilişkileri ve bir dünya görüşü ortaya çıkacaktır. Tanzimat'tan bu yana bölmeli bir beyin tomoğrafimiz var. Yarısı Doğu yarısı Batı; yarısı İslam diğer yarısı Avrupa olan bu beynin ilk örnekleri de Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde, özellikle de *Sevda-yı Sa'y ü Amel* de gözlenebilir.

Uygarlıklar bir bütündür. Bir uygarlık parça parça yaşanamaz. Batı'nın tekniğini alıp ahlakını almamak mümkün değildir. Batı'da var olanı 'bu, bizde, İslam'da zaten var' şeklindeki söylem biçimi yenilgiyi kabullenmiş bir taklit söylemidir. "Batı'dan bir şeyler alırken ister istemez, yaşam biçimleri de Osmanlı dünyasına sızmaya başlamıştır" (Esen, 2014: 85).

Protestan ve Kalvinist ahlak anlayışında "her türlü dini şüphelere karşı şu reçete verilir: Mesleğinde var gücünle çalış (Weber, 1999: 106). Ne var ki asıl olan niçin çalıştığının bilincinde olmaktır. Emeli sadece haz olanın çalışmasının, bizim uygarlık anlayışımızda değeri yoktur. Bunun yerine, bütün çalışmalarını, "emelleri Hakk'ın katında şeref kazanmaya bağlamak gerekir" (Çetin, 1993: 30). Her çalışma bu çerçevede anlam kazanır; varlık ve varoluşun anlamı bununla yerli yerine oturur.

NOTLAR:

1. A. MİTHAT EFENDİ, *Sevdâ-yı Say ü Amel*, Kırkambar Matbaası, İstanbul, 1296, s.2. (*Sevdâ-yı Say ü Amel*, Çeviri: H.Uçan, Kitap Dünyası Yay. İstanbul, 2016, s.14.) Bundan sonraki dipnotlarda Latince çevirideki sayfa numaraları verilecektir. Osmanlıca metindeki sayfa numaraları da kitabın Latince çevirisinde parantez içinde verilmektedir.

KAYNAKÇA

- A.M.EFENDİ *Sevdâ-yı Say ü Amel*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296.
 ADORNO, T.W. *Minima Moralia*, Metis Yay. İstanbul, 2009 (6.Basım).
 BACHELARD, G. *Mekânın Poetikası*, Kesit Yay. İstanbul, 1996. BAUMAN, Z. *Akışkan Aşk, Versus Yay.*(I.Ergüden), İstanbul, 2008.
 ÇETİN, İ. *Mufassal Medeni Ahlak*, Dilara Yay. İstanbul, 1993.
 ESEN, N. *HİKÂYE Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yay. İstanbul, 2014.
 MORAN, B. *Türk Romanına Eleştirel Bakış I*, İletişim Yay. İstanbul, (III.Basım), 1990.
 RİMBAUD, A. *Cehennemde Bir Mevsim*, (Çev.Ö.İnce), Can Yay. İstanbul, 1991.
 TANPINAR, A.H. *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi (9.Baskı), İstanbul, 2001.
 WEBER, M. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev.Z.Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.